

ЦИФРОВИЙ БАНКІНГ: РИЗИКИ ФІНАНСОВОЇ ДИГІТАЛІЗАЦІЇ

© 2017 КОРНІВСЬКА В. О.

УДК 336.7

Корнівська В. О.

Цифровий банкінг: ризики фінансової дигіталізації

В роботі продемонстровано результати досліджень становлення цифрової економіки в світовому фінансовому просторі, показано суперечності цих процесів у контексті зростання фінансової інклюзії домогосподарств, виявлено ризики активного впровадження цифрового банкіngu в бідніших країнах світу. Подано характеристику процесів зростання впливу банківських установ на операційну активність і повсякденне життя домогосподарств і доведено, що в умовах цифрового банкіngu, не маючи альтернативних шляхів економічної діяльності в частині грошового обігу, ніж безготівковий обіг, клієнти вимушено погоджуються на необмежену присутність фінансових операторів у соціальних системах. В роботі доведено, що в Україні вже сьогодні поступово розвивається глобальний ризик дигіталізації суспільства як результат створення уніфікованих інформаційних систем для організації контролю за глобальними фінансовими потоками.

Ключові слова: цифровий банкінг, фінансова інклюзія, ризики дигіталізації.

Бібл.: 29.

Корнівська Валерія Олегівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економічної теорії, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

УДК 336.7

UDC 336.7

**Корнивская В. О. Цифровой банкинг:
риски финансовой дигитализации**

В работе продемонстрированы результаты исследований становления цифровой экономики в мировом финансовом пространстве, показаны противоречия этих процессов в контексте роста финансовой инклюзии домохозяйств, выявлены риски активного внедрения цифрового банкинга в бедных странах мира. Дана характеристика процессов роста влияния банковских учреждений на операционную активность и повседневную жизнь домохозяйств и доказано, что в условиях цифрового банкинга, не имея альтернативных путей экономической деятельности в части денежного обращения, чем безналичный оборот, клиенты вынужденно соглашаются на неограниченное присутствие финансовых операторов в социальных системах. Доказано, что в Украине уже сегодня постепенно развивается глобальный риск дигитализации общества как результат создания унифицированных информационных систем для организации контроля за глобальными финансовыми потоками.

Ключевые слова: цифровой банкинг, финансовая инклюзия, риски дигитализации.

Библ.: 29.

Корнивская Валерия Олеговна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономической теории, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

**Kornivska V. O. Digital Banking:
Risks of Financial Digitalization**

The paper demonstrates the results of the research into development of the digital economy in the global financial space, shows the contradictions of these processes in the context of the growth of financial inclusion of households, identifies the risks of active introduction of digital banking in poor countries of the world. The characteristics of the processes of growth of the influence of banking institutions on the operational activity and daily life of households are given, and it is proved that under conditions of digital banking, without having any other alternative ways of economic activity in terms of money circulation than non-cash turnover, clients are forced to agree to unlimited presence of financial operators in social systems. It is substantiated that in Ukraine the global risk of digitalization of the society is gradually developing as a result of the creation of unified information systems for the control of global financial flows.

Keywords: digital banking, financial inclusion, risks of digitalization.

Bibl.: 29.

Kornivska Valeria O. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow of the Department of Economic Theory, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (26 Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine)

Постановка проблеми: Історія розвитку фінансового посередництва пов'язана з необхідністю долання просторово-часових обмежень торговельної діяльності. Саме через просторову віддаленість контрагентів виникає потреба у фінансовому посереднику, який надавав необхідну для проведення операції ліквідність і приймав на себе частину ризиків, створював умови для завершення операції, забезпечуючи розрахунки, вселяв впевненість у сторони угоди тут і зараз, незважаючи на те, що фактично завершення операції (передача повної суми за угодою) відбувалося через певний час і коли контрагенти були вже далеко один від одного.

Розвиток біржі як першого фінансового ринку пов'язаний із важливою інновацією, що надала змогу торговельним контрагентам значно покращити процеси взаємодії. На відміну від ярмарку, що передував біржі та організовувався декілька разів на рік, вона створила умови для комунікації цілорічно, адже біржа працювала постійно. Безперервність прийшла на зміну регулярності, значно покращивши часові умови комунікації неогоціантів через спрощення доступу до фінансових послуг.

З інституціоналізацією фінансового посередництва та формуванням фінансових ринків базовим фактором взаємодії фінансового та реального сектора економіки

став фізичний доступ до відповідних фінансових послуг як об'єкт державної політики. Держава могла сприяти фінансовому посередництву, лібералізуючи умови його функціонування, могла обмежувати його в періоди протистоянь монархів і фінансистів, могла забороняти певні види фінансових операцій, запобігаючи фінансовим спекуляціям, могла розвивати банківську діяльність як частину соціальної політики, як це було в Індії в 1970-ті роки.

Доступ до фінансових послуг став невід'ємною складовою економічного буття при капіталізмі, забезпечуючи економічний і соціальний розвиток.

В цьому контексті вінцем історії розвитку фінансового посередництва стає цифровий банкінг, що, долаючи просторово-часові перешкоди економічної діяльності, в режимі онлайн забезпечує доступ до фінансових послуг і реалізацію зростаючих фінансових потреб клієнта без фактичного фізичного доступу до банківської установи шляхом віддаленої ідентифікації.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженням проблем цифрового банкінгу присвячені роботи Дж. Джиновскі, Дж. Кедала, М. Кінга, А. Ліптона, Т. Оланревай, А. Пентланда, К. Скінера, А. Шакманаса, Д. Шрієра та ін.

Сучасні банки нової фінансової епохи досить по-різному визначають цифровий банкінг. Функціональний підхід часто ототожнює його з мобільним банкінгом, онлайн-новим банкінгом. *Більш глибокі визначення пов'язують цифровий банкінг із інтеграцією нових технологій з суб'єктами фінансових послуг, що викликає істотні зміни у внутрішніх і зовнішніх корпоративних і персональних відносинах із метою забезпечення ефективного обслуговування клієнтів [1].*

Оцінюючи перспективи світової банківської системи, головний теоретик цифрового банкінгу Кріс Скіннер, будучи в Україні, свого часу сказав: «Якщо банк не має цифрової стратегії, він не має майбутнього». На думку Кріса Скіннера, єдиний шлях виживання для банківської системи в умовах цифрової революції – це оцифрування послуг, мобільні додатки, використання «хмарних» технологій [2]. Це стосується не тільки цифрового банкінгу, але економічної діяльності взагалі, адже цифрова економіка зростає в 7 разів швидше, ніж решта економіки [3]. Значну частину цього зростання забезпечує широкопasmовий Інтернет. Сьогоднішні високошвидкісні широкопasmові мережі мають вплив, споріднений тому, як електроенергія та транспортні мережі змінювали світ століття тому.

Переваги цифрового банкінгу висловив один із активних провідників цифрового бізнесу на пострадянському просторі Алгірдас Шакманас: «завдяки віддаленій ідентифікації я швидко можу стати клієнтом будь-якого банку, він відразу випустить мені картку, я її закачаю на телефон – і все, я повноцінний користувач банківських послуг. Не треба нікуди ходити і заповнювати анкети – це і є цифровий прорив» [4].

Цифровий банкінг дозволяє подолати проблему розширення доступу до фінансових послуг, яку раніше банки вирішували переважно через розвиток філіальної мережі. Цей шлях був надто витратним і виправдовував себе тільки в тому випадку, якщо банку вдавалося зайняти провідні позиції в галузі та створити значну клієнтську базу. В іншому випадку трансакційні витрати відкриття нових філій зни-

жували ефективність банківської діяльності та призводили до падіння ефективності банківського капіталу. Цифровий банкінг за мінімальних витрат дозволяє активно впроваджувати фінансову інклюзію як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються.

Останнім розповсюдженням мобільного банкінгу (як складової цифрового банкінгу) дозволяє збільшити кількість населення, що користується банківськими послугами, без масштабного розширення фінансової галузі. В таких країнах проблеми високих витрат на створення банківських філій в умовах низького попиту на банківські послуги не дають можливості здійснювати ефективну банківську діяльність; це вирішується шляхом розвитку мобільного банкінгу. Впроваджуючи його, країни з низьким рівнем доходу можуть «перестрибнути» витратні банківські посередницькі операції та розвинути фінансову інклюзію. Тому ємпіричні підтвердження – в Інституті досліджень міжнародної інтеграції Майклом Кінгом був проведений аналіз фінансової інклюзії в Кенії. Він свідчить про те, що мобільний банкінг сприяє фінансовій інтеграції всіх економічних груп у країні [5].

Метою цієї роботи є обґрунтування процесів розвитку цифрової економіки в глобальному фінансово-інституційному просторі та визначення ризиків, що виникають в економічних системах у зв'язку з цими трансформаціями.

Результати. Цифрові фінансові послуги сьогодні все частіше демонструють свої переваги перед традиційним банкінгом. Споживачів фінансових послуг сьогодні цікавить максимально ефективно та швидко задоволення всіх фінансових потреб від придбання товару, не виходячи з дому, до отримання кредиту в разі нестачі фінансових коштів для такої операції.

Традиційні банки капіталізму створювали довгострокові, основані на репутації фінансові відносини із своїми клієнтами, формуючи депозитну базу. Остання давала можливості розвивати кредитну активність та інші фінансові послуги, включаючи управління інвестиціями, комісійні операції, кредитні картки або операції з іноземною валютою. ХХІ ст. внесло свої корективи у «фінансове обличчя» банківського клієнта: переваження короткострокових споживчих мотивацій, зміни цільових орієнтирів економічної діяльності поставили банки перед необхідністю зміни своїх бізнес-моделей, адже довгострокове накопичення домогосподарств для фінансового забезпечення майбутніх поколінь перестало бути пріоритетним. Більш важливим стало максимально оперативне проведення платіжних трансакцій для забезпечення поточної економічної та соціальної діяльності. І в цьому контексті цифрова послуга не має рівних, на відміну від традиційного банкінгу. Завдяки автоматизованим програмним сервісам і відсутності затрат на забезпечення доступу клієнта до банківської установи цифрові фінансові установи отримують значні переваги перед традиційними банками, адже їх кредитні умови значно цікавіші, ніж у класичних банків. Крім того, такі фінансові установи активно використовують соціальні мережі для систематизації і контролю за споживчою та фінансовою поведінкою клієнта. Тому вони більш мобільні, більш чутливі до фінансових потреб клієнтів, але в той же час і більш впливові на нього.

Банк на цифровому етапі розвитку перестає бути посередником, він стає агентом, який надає клієнту послугу доступу до рахунку й операцій по ньому. Комунікація з банківською установою обмежується поданням відповідних команд, які виконуються в системі цифрових технологій. Клієнт стає певним чином автономним, самостійним щодо банку.

Згідно з Індексом готовності банків до цифрової трансформації (Digital Transformation in Banking Readiness Index) найбільш готовими до впровадження повністю цифрового банкінгу є такі банки: Banco Santander; Bank of America; Barclays; BBVA; BNP Paribas; Citi; HSBC; JP Morgan Chase; RBS; Société Générale; UniCredit; Wells Fargo [6]. Саме ці банки більше інших інвестували в технології, мають відмінні цифрові портфоліо і вже зараз можуть істотно скорочувати витрати завдяки оцифруванню.

У спрощеному вигляді еволюція цифрового банкінгу в частині проникнення в систему фінансової активності клієнтів виглядає приблизно так. Спочатку функціонували цифрові канали управління банківськими рахунками: інтернет-банкінг, мобільний банкінг. Розвиток цифрових технологій дозволив перейти на наступний етап – цифровий продукт: наприклад, коли банк для оформлення кредиту не потребує додаткової інформації на паперовому носії, а отримує її онлайн із систематизованого сховища фінансової інформації. Вищою точкою розвитку стає «цифровий мозок», «big data» – система взаємодії клієнта та банку в режимі онлайн, коли вся фінансова інформація про доходи, витрати, вподобання, нереалізовані фінансові бажання клієнта систематизуються відповідним програмним забезпеченням, яке не тільки створює моделі фінансової взаємодії клієнт-банк, а настановлює клієнта на певні фінансові рішення, керує його фінансовою поведінкою з метою забезпечення реалізації всіх його фінансових потреб.

Як демонструють дослідники, цифровий банкінг буде означати «безшовну інтеграцію фінансової установи в життя клієнта» [7].

Нещодавно проведено дослідження Retail Banking: Digital Transformation & Disruptor Opportunities 2017–2020 показує, що до 2021 року кількість користувачів цифрового банкінгу досягне 3 млрд, що на 53 % більше, ніж у 2017 році. Інакше кажучи, приблизно 42 % населення планети дають свою згоду на таку «безшовну інтеграцію», яка насправді виглядає як «захват анонімної поведінки» (вислів Стюарта Білікса, менеджера сектора світових банківських послуг IBM) [6].

З одного боку, сьогодні ми на своєму повсякденному досвіді відчуваємо, наскільки важливою і вкрай необхідною частиною нашого життя стають цифрові послуги: платіжні картки дозволяють здійснювати операції у глобальній системі координат; мобільний Інтернет передбачає, що отримувати та передавати інформацію, спілкуватися, здійснювати покупки можна в будь-який час; використання інтернет-банкінгу означає, що будь-які платежі можна здійснювати онлайн, не виходячи з дому. Отже цифрові технології сьогодні продовжують інтегруватися в звичайну операційну активність економічних суб'єктів. Так, відповідно до результатів загальнонаціонального опитування з фінансової грамотності й обізнаності, проведеного в Україні у січні 2017 року [8], 78 % опитаних українців є користува-

чами фінансових послуг, половина з них оперують мобільним чи інтернет-банкінгом. На сьогодні 22 % користувачів фінансовими послугами здійснюють переказ із картки на картку за допомогою інтернет-банкінгу. Тут слід зробити ремарку, що на офіційному сайті НБУ ці цифри аналізуються як важливе досягнення та значні зрушення в бік cashless-технологій (безготівкових технологій).

Але в цьому цифровому потоці вже сьогодні можна побачити процеси, небезпечні для подальшого існування економічних і суспільних систем. По-перше, найбільш суперечливим результатом цифрової революції став наступ на готівкові розрахунки.

В Європі сьогодні приймаються нормативні акти, що обмежують готівкові операції та посилюють тиск на суб'єктів, що не виконують ці нормативні вимоги. В Бельгії ще до кризи в 2004 році були введені рамки готівкових розрахунків – не більше 15000 євро [9]. Греція з 1 квітня 2011 року обмежила розрахунки готівкою сумою в 3000 євро [10], такими ж є максимальні готівкові розрахунки і в Іспанії (з 1 лютого 2012 р.) [11]. В Італії законом передбачені подібні обмеження сумою в 1000 євро (для резидентів) [12]. Такою ж сумою обмежені готівкові розрахунки і в Португалії [13]. Цікаво, що в Німеччині, Великобританії, Фінляндії та деяких інших європейських країнах такі обмеження відсутні.

Головною формальною мотивацією цих процесів є боротьба з тіньовою банківською системою, яка як у передкризовий і особливо в кризовий період набула значних розмірів: за останніми оцінками за активами вона перевищує розміри офіційної глобальної банківської системи. Проте слід сказати, що, на думку певних фахівців грошово-кредитного ринку, такі обмеження можуть призвести до прямо протилежних результатів – збільшення «сірих розрахунків» в економіці [14].

Більш реалістичним поясненням активної боротьби з готівкою є банківське лобі. Якщо подивитися на авангард країн, що виступають проти готівкового обігу, то це європейські країни, в яких криза спричинила найбільший банківський стрес, це країни, де населення не довіряє банкам і «уходить в операції з готівкою». Крім того, профіцит ліквідності в глобальній системі координат і низькі відсоткові ставки в Європі призвели до неефективності вкладень грошей на банківські рахунки. Отже, банки сьогодні – це не вигідний контрагент. Не тільки не вигідний, але й небезпечний, якщо звернутися до досвіду спасіння проблемних банків на Кіпрі в 2013 році, коли сталася фактична експропріація коштів населення на банківських рахунках.

Тому до співпраці з банками стали примушувати регуляторною політикою. В цьому контексті слід брати до уваги, що досвід використання банківських послуг за примусом – це політика викривленого фінансового розвитку, що раніше часто використовувалася в перехідних країнах із несформованим інституційним середовищем. Згадати хоча б впровадження роздрібного банкінгу в Україні, який почався з реалізації зарплатних карток на підприємствах за, м'яко кажучи, неринковими принципами, в тому числі і шляхом корупційного підкупу керівників підприємств.

В умовах обмеження на готівкові розрахунки банки отримують великі обсяги дешевих пасивів, населення при цьому опиняється в руках банківського опортунізму через

обмеження своєї фінансової незалежності. В перспективі банківська монополія в проведенні розрахунків буде означати посилення глобального банківського лобі, яке створить ще багато проблем для регуляторів: від отримання банками надприбутків до зростання вартості звичайних комісійних платежів під час проведення розрахункових операцій.

Ще не описаний в економічній літературі досвід європейських країн доводить, що наступ на готівковий обіг непрямо, але глибоко впливає на докорінне переформатування базових інститутів, наприклад, династійного бізнесу. Родинні виноробні підприємства Франції зштовхнулися з проблемою неможливості використання великих обсягів готівки, яку вони часто зберігали «під матрацом». Для проведення звичайних трансакцій через банківські установи в сучасних умовах вони мають підтверджувати джерела доходів, багато з яких були отримані ще в далекому минулому, що документально підтвердити практично неможливо; це поставило під питання подальший економічний та соціальний розвиток таких підприємств, що раніше забезпечувався готівковими розрахунками.

Цифрова економіка – це економіка жорстких регламентацій, це економіка пострілкова. Базова складова капіталістичної економіки – вільний обмін – поступово замінюється регламентованим цифровим обміном, анонімність розрахунків уходить в історичне минуле: будь-яка фінансова трансакція може бути перевірена, поставлена під сумнів або анульована.

В капіталістичній економіці підприємець є головним суб'єктом відносин, від анонімної волі та бажання якого залежить результат економічної взаємодії в умовах ринкової конкуренції в певному інституційному середовищі, забезпеченому державою та неформальними інститутами. В умовах цифрової економіки, на перший погляд, всі ці умови економічної діяльності зберігаються, але *прозорість відносин нівелює анонімність*. Вважається, що таким чином забезпечується максимальна відповідальність в економічній активності. У зв'язку з цим слід брати до уваги, що відповідальність – це результат дії чітких формальних і неформальних інститутів у суспільстві. Капіталістичне суспільство могло «дозволити собі» анонімність обмінів, адже інституційне середовище формувало відповідальність не тільки формальними рамками, але під дією неформальних інститутів. Так, дослідник еволюції капіталізму Д. Богг, аналізуючи інституційне середовище, в якому він розвивався, пише: «в XVIII–XIX ст. в британській економіці панували квакери, можливо, завдяки своїй легендарній простоті та економії вони накопичили капітал, який можливо було інвестувати. Квакери володіли більше, ніж половиною британських металургійних підприємств, і грали ключові ролі в банках, виробництві споживчих товарів і трансатлантичній торгівлі. Піклування про надійність, абсолютну чесність і чітке ведення звітності забезпечило довіру в операціях із іншими квакерами, і інші спостережливі купці дійшли висновків, що довіра інших людей йде пліч-о-пліч з успіхом у бізнесі. Егоїзм потребував чесноти» [15]. Саме чеснота стала основою інституту відповідальності в умовах капіталізму, а в умовах інформаційно-мережевої економіки вона поступово втрачається, саме тому остання потребує прозорості.

Про споживачів цифрових фінансових послуг прийнято говорити, що це особливе покоління мілленіалів, які з раннього віку з легкістю користуються мобільними пристроями й Інтернетом [16]. Це мережеві люди: ще в 2004 році більше двох мільйонів американських дітей у віці 6–17 років вже мали власні веб-сайти [17], і це ж стосувалося 31 % 14–21-річних у Великобританії [18]. Це покоління творчих, освічених, висококваліфікованих людей, для яких постійне спілкування та вирішення багатьох завдань відразу є нормою професійної реалізації [19]. Це більш вимогливе покоління, мобільне покоління, вони часто міняють банківські установи в гонитві за більш якісними послугами. Щоб втримати таких клієнтів, банки мають пропонувати технологічні послуги високого ІТ-рівня.

В цьому контексті проаналізуємо, яких чином розвивається пропозиція цифрових фінансових послуг останнім часом. Якщо більш пильно придивитися, на які країни припадає найбільша кількість досліджень щодо можливостей розвитку фінансової інклюзії населення, то світову наукову спільноту цікавлять країни з високим рівнем сільського населення (звичайно, бідного). Скажімо, дослідження Кінга та Хонохана (Honohan, King, 2012) [20] таких країн, як Кенія, Малаві, Мозамбік, Руанда, Танзанія, Замбія, Нігерія, показувало можливості розширення фінансової інклюзії населення. Нещодавно було проведено нове дослідження Gallup (за підтримки Фонду Білла та Мелінди Гейтс), яке розглядає 44 нації в Африці на південь від Сахари. Аналіз вивчає дистанційні внутрішні споживчі платежі на окремих ринках країн Африки на південь від Сахари для виявлення значних обсягів платежів готівкою, здійснених за допомогою неформальних каналів. Ці трансакції є великим невикористаним ринком для мобільних провайдерів [21].

Азійський банк розвитку в травні 2016 року провів велику конференцію «Financial Inclusion In The Digital Economy» («Фінансова інклюзія в цифровій економіці»), на якій було представлено результати дослідження досвіду розвитку цифрових технологій в Індії, Бангладеш, Пакистані, в Кенії, на Філіппінах та шляхи його активізації [22].

Проводяться активні дослідження, яким чином використання цифрових технологій могли б допомогти фінансувати важкий ризиковий бізнес бідніших фермерських господарств [23].

Щорічні інвестиційні вкладення в проекти з фінансовою інклюзією складають мільярди доларів. Наприклад, лише в 2013 році інвестиції в розвиток фінансової інтеграції вклали 31 мільярд доларів. Зазвичай такими інвесторами виступають спеціальні фонди розвитку, які сприяють активному мікрофінансуванню, інакше – зростанню кредитної активності фінансових установ серед населення та дрібних підприємців. На сьогодні в плани розвитку фінансової інклюзії входить інтеграція у фінансовий простір 2 мільярдів дорослих працездатного віку, які залишаються виключеними з формальних фінансових послуг [24]. На офіційному сайті CGAP (Консультативної групи для надання допомоги бідним), яка є складовою Світового банку вказано, що інвестори, які займаються фінансовою інклюзією населення, звичайно потребують рентабельності своїх інвестицій, в той же час вони можуть сприяти соціальному розвитку залежно від своїх мандатів. Інакше кажучи, фінансова інклюзія своєю непрямою метою має і соціальний розвиток,

в той же час головна її мета очевидна – глибока інтеграція фінансової індустрії у звичайне життя населення.

Економічна практика також демонструє цікаві моменти розвитку цифрових фінансових послуг.

Остання доповідь Findex, підготовлена Світовим банком, свідчить: з усіх регіонів в світі в Африці на південь від Сахари (бідні країни з низьким рівнем людського розвитку) відкрита сама велика частка мобільних банківських рахунків. Ця тенденція оцінюється Світовим банком як потенціал набагато більш швидкого зростання, ніж доступ до традиційної банківської системи. Цитуємо доповідь: «В Кенії послуга «Мобільний платіж» «М-ПЕСА» стала невід'ємною частиною ринкової економіки і розширюється в сусідні країни. За останнє десятиліття частка громадян країни, що не мають доступу до фінансових послуг, скоротилася до 17 відсотків з 41 відсотка. Тепер схема «мобільні накопичення» також пропонує споживчий кредит» [25].

Серед країн, що активно переходять на цифрові технології в фінансовій індустрії, є Індія.

Індія. Економіка Індії зростає: ВВП за останні чотири роки зріс на 6,6 % до 7,0 %, прогнози Міжнародного валютного фонду показують, що до 2020 р. зростання може скласти 7,7 %. Інфляція знижується.

В Індії сьогодні триває цифрова революція. Трансформація фінансових послуг у бік цифрових технологій сьогодні реалізується саме для домогосподарств і малих і середніх підприємств. Асоціація індійських банків свідчить, що майже 80 % операцій у банках здійснюються за допомогою цифрових каналів. Були запущені недорогі індійські платформи для сприяння здійсненню цифрових платежів, наприклад, RuPay – дешева альтернатива для кредитних і дебетових карт, таких як MasterCard та Visa; єдиний платіжний інтерфейс (UPI) – система, що полегшує передачу коштів між банківськими рахунками на мобільній платформі; інтерфейс Bharat для мобільних платежів [26].

Її головним ініціатором та ідейним натхненником є індійський уряд, який створив регуляторні умови для цифрової ідентифікації громадян і впровадження безготівкових трансакцій. **По-перше**, в 2016 році було створено єдиний ідентифікаційний орган (UIDAI) [27], який відповідає за надання резидентам біометричної ідентифікації. На сьогодні цей орган випустив вже більше 1 млрд унікальних ідентифікаційних карт (Aadhaar) для більшої частини дорослого населення.

Другою важливою складовою є інтеграція системи цифрової ідентифікації з фінансовою системою. Об'єднана система буде спрямована на поглиблення фінансової інклюзії індійського населення в частині видачі кредитів, отримання субсидій тощо [26].

Індія сьогодні є країною, що стоїть на порозі створення єдиної цифрової фінансово-інформаційної системи. Так, вже сьогодні з допомогою системи IndiaStack і відкритих програмних інтерфейсів (API) банки можуть отримувати доступ до інформації про клієнтів із одного джерела. Багато з цих цифрових фінансових ініціатив використовують національний унікальний ідентифікаційний номер (Aadhaar) для ідентифікації клієнтів. Нещодавно запущений DigiLocker – це «хмарна» система документообігу, яка дозволяє обмінюватися цифровими ідентифікаційними документами та сертифікатами. Ці інформаційні цифрові

розробки дають фінансовим гравцям можливість створювати інноваційні бізнес-моделі, що обслуговують мільйони нових споживачів. При цьому індійські фінансові установи сьогодні можуть отримати будь-яку фінансову інформацію про свого клієнта як з традиційних джерел – кредитних бюро, так і не з традиційних – покупки електронної комерції, комунальні платежі та соціальні мережі. Таким чином, банк буде розробляти індивідуальні моделі взаємодії з клієнтами залежно від їх потреб. Використовуючи таку систему даних про клієнта, банк може формувати його фінансову поведінку, «захищаючи від непередбачених фінансових рішень» [26].

Третьою складовою цифрової трансформації є поглиблення фінансової інтеграції із світовою фінансовою системою через спрощення доступу світових фінансових гравців на ринок Індії та розвиток конкуренції через створення спеціалізованих банківських структур: платіжних банків (payments banks), які можуть приймати депозити, здійснювати розрахунки, але не видають кредитів; мікрофінансових банків (small-finance banks) – для обслуговування секторів економіки, що раніше мало обслуговувалися [26].

Тепер подивимося, на якому соціальному фоні розвивається цифрова революція. Рівень грамотності в Індії нижче середнього у світі (74 %), а рівень бідності – вище (22 %). У багатьох районах люди постійно недоїдають, іноді там не вистачає найпростіших благ цивілізації у вигляді водопроводу. Хоча Індія досягла прогресу в лікуванні деяких хвороб (країні вдалося позбутися поліомієліту), кожен рік трапляються 140000 нових випадків зараження лепрою. В основному страждають бідняки, у яких немає грошей на лікування [28].

Інакше кажучи, банківські установи мають всі важелі створення цифрової фінансової індустрії у країні невисокого рівня розвитку людського капіталу, з 5 частиною населення на рівні бідності. В такій країні банківським клієнтам дуже просто стати жертвою необмеженого банківського опортунізму в умовах жорсткого обмеження готівкових розрахунків, яке дає міцне підґрунтя для формування банківського монополізму по відношенню до клієнтів. Практика демонструє, що бідним домогосподарствам в Індії важко захищати свої права та відстоювати власні фінансові інтереси. Так, сумна статистика свідчить, що в Індії щорічно близько 500 молодих фермерів кінчають життя самогубством через фінансову неспроможність.

Цікавим фактом цифрової революції є також впровадження послуги мобільні гроші [29] в бідних країнах Африки на південь від Сахари.

З одного боку, активне впровадження послуги мобільний банкінг і мобільні гроші – це абсолютно логічна ситуація, адже в таких країнах впровадження фінансових послуг дійсно надважче завдання. Так, абсолютна кількість сільських жителів Африки на південь від Сахари в 2010 році зросла до 534 млн з 196 млн у 1960 р. (відносна кількість сільського населення впала з 85 % у 1960 році до 63 % в 2010 р.). Використання фінансових послуг нижче в сільській місцевості, головна перешкода – відстань до банку. Дослідження показали, що прибутковість розвитку сільських банків може бути підірвана низьким рівнем попиту через значний рівень неформальних фінансових відносин і бідності в сільській місцевості на фоні високих

витрат на розширення галузі. Вирішенням проблеми став мобільний банкінг.

Кенія. Дослідження доводять, що Кенія зазнала суттєвої експансії інфраструктури фінансового сектора протягом 2006–2008 рр., як свідчать дані Центрального банку Кенії, за цей період кількість філій банків збільшилася на 46 %: з 581 у 2006 р. до 849 у 2008 р. Хоча у північній частині країни не відбувалося збільшення філій банку, на півдні країни спостерігалось значне розширення в більш густонаселених районах, що простягаються від озера Вікторія до портового міста Момбаса. Економічне зростання в країні та фінансова експансія призвели до зростання чисельності кенійців, що використовують банківські послуги з 16 % у 2006 році до 24 % 2009 році.

Мобільна революція в Кенії почалася з запуском венчурного проекту М-Песа (M-Pesa) компанії Safaricom, філії Vodafone, яка в 2010 році мала 10 млн клієнтів, або 40 % дорослого населення Кенії. Зареєстровані користувачі М-Песа можуть зберігати, передавати або приймати суми грошей через свої мобільні телефони та переводити їхні віртуальні баланси в готівку у будь-якому з більш ніж 20 000 авторизованих дилерів Safaricom. Незважаючи на успіх М-Песа, система не є ідеальним замінником спектру послуг, пропонувананих офіційним банком, через помітну відсутність кредитних можливостей для клієнтів. Останні цифрові нововведення дозволили надавати компаніям можливості сплачувати заробітну плату та сплачувати рахунки.

Слід також зазначити, що активні рухи в бік розвитку цифрових фінансових послуг здійснюються сьогодні в Нігерії, Зімбабве, Руанді, Камбоджі.

Активне впровадження цифрового банкінгу в глобальній системі координат триває. Перспективи розвитку банківських послуг як таких залежать від активного використання досягнень цифрової революції. В той же час вже сьогодні зрозуміло, що це складний та неоднозначний процес. Якщо він і надалі буде розвиватися без супутніх інституційних, економічних, соціальних трансформацій, то може посилити глобальні дисбаланси, перш за все проблему нерівності. Як ми показали, цифровий банкінг пов'язаний із розвитком фінансової інклюзії населення, в тому числі зі зростанням споживчого кредитування у країнах із низькими доходами та низьким рівнем людського розвитку, що часто призводить до фінансової неспроможності та банкрутств домогосподарств. У таких країнах розвиток фінансових послуг має бути вторинним щодо загальноекономічного та соціального розвитку населення.

Не менш важливим фактором зростання нерівності в умовах панування цифрового банкінгу стає вкорінення «безготівкової економіки». Коли влада грошового обігу повністю належить банківським установам, то розвивається не тільки нерівність у площині клієнт-банк, поступово розростається звичайна соціальна нерівність, оскільки втрачається можливість соціальної мобільності більшої частини населення. Соціальний розвиток напряму залежить від доходів і витрат населення, які в умовах цифрового банкінгу стають контрольованими з боку фінансових установ. Останні будуть спрямовувати свою маркетингову діяльність на формування та задоволення короткострокових споживчих потреб клієнта. Тому довгострокове інвес-

тування як залог соціальної мобільності населення може значно постраждати.

На сьогодні в Україні, як і у світі, проводиться антиготівкова політика. З 4 січня 2017 року Національний банк України (НБУ) обмежив максимальну суму розрахунків у національній валюті за участю фізичних осіб до 50 тис. грн. Відповідні норми містяться в Постанові правління Національного банку України від 25.11.2016 № 407 «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 06.06.2013 № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків у національній валюті». Так, Постановою передбачено граничну суму розрахунків між фізичними особами та підприємством (підприємцем) протягом одного дня в розмірі 50 тис. грн, а також фізичних осіб між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, в розмірі 50 тис. грн.

Формальними мотивами цих процесів є розширення сфери безготівкових розрахунків, забезпечення стабільного надходження готівки до банківської системи та прискорення її обігу, зменшення витрат на обслуговування обігу готівки, зростання кредитування економіки, боротьба з тіньовою економікою, зменшення корупції, легалізація доходів населення.

В той же час, як і в глобальній системі координат, в Україні розвивається тенденція монополізації фінансового простору фінансовими операторами. Вона має практично ідентичні наміри, що і її глобальна «предтеча» – контроль за грошовим обігом, концентрація фінансової інформації, забезпечення повної фінансової інклюзії населення.

З кінця 2016 року в Україні розпочав свою роботу проект Агентства США з міжнародного розвитку «Трансформація фінансового сектору в Україні» з метою підтримки та здійснення реформ в Україні, він триватиме до грудня 2020 року. Основні компоненти Проєкту на перший погляд досить прозорі, логічні та вірні:

- підвищення довіри до банківської системи та підвищення рівня користування банківськими послугами;
- трансформація регуляторного середовища небанківського фінансового сектора;
- *розширення доступу до фінансових послуг та активніше використання цифрових фінансових рішень (курсив мій – В. К.);*
- збільшення доступу до фінансування для малого та середнього бізнесу;
- підтримка збалансованості та стабільності пенсійної системи.

В той же час реалізація третього пункту Програми дозволяє нам говорити про розповсюдження в Україні ризиків цифрового розвитку, пов'язаних із безальтернативністю економічного життя через необмежений вплив фінансових установ на систему прийняття економічних рішень.

Висновки. В умовах зростання глобальної банківської конкуренції, викликаної як переходом на нові цифрові технології, так і розвитком альтернативних банківським каналів інвестиційного процесу (наприклад, створення Союзу Ринків капіталів в ЄС), ефективність банківської діяльності може бути забезпечена тільки через зростання

кількості споживачів фінансових послуг. В цьому контексті слід брати до уваги, що включення населення в систему фінансових операцій за допомогою цифрових технологій сьогодні найбільш активно розвивається в бідних країнах із низьким рівнем людського розвитку. В таких країнах населення з низькою фінансовою культурою та незадоволеним споживчим попитом наражається на небезпеку необмежених операцій споживчого кредиту, а далі – залежності від фінансових установ. Крім того, особливо небезпечним є зростання банківського опортунізму в умовах відсутності важелів захисту прав споживачів фінансових послуг. Банківський опортунізм може проявлятися, по-перше, шляхом зростання розмірів і виникнення нових комісій за операціями; по-друге, шляхом формування фінансової поведінки населення через створення штучного попиту на певні види фінансових послуг. Не маючи альтернативних шляхів економічної діяльності в частині грошового обігу, ніж безготівковий обіг, клієнти вимушено погоджуються на необмежений фінансовий вплив фінансових операторів на їх економічне та повсякденне життя, сприяючи фінансовій тоталітаризації суспільства.

В Україні реалізація цього ризику буде проходити рівно за такими ж напрямками, як це було зроблено у країнах, що знаходяться в авангарді цифрової революції, – Індії. Перший крок – обмеження готівкового обігу вже зроблено, завдання розвитку цифрових технологій в системі фінансових операцій поставлено, розвиток біометричної ідентифікації розпочато через видачу ID-карт, що будуть замінювати звичайні паспорти. Скоріше за все, як і в Індії, наступним кроком буде поєднання системи біометричної ідентифікації із фінансовою системою для активного розвитку цифрових фінансових послуг, що є можливим тільки при забезпеченні віддаленої ідентифікації клієнтів через біометричну систему.

Беручи до уваги, що обслуговування в банківських установах не є частиною повсякденного життя для більшості українців, адже за результатами останніх соціологічних досліджень тільки 44 % опитаних відповіли, що банківські послуги використовуються для поповнення мобільних рахунків, розрахунків за комунальні послуги – 27 %, оплати товарів та послуг – 27 % [8], можливою є активізація міжнародної допомоги в частині форсованого розвитку цифрових фінансових послуг.

Таким чином, у перспективі в Україні буде реалізовуватися **глобальний ризик дигіталізації** суспільства, який розвивається *внаслідок створення уніфікованих інформаційних систем з біометричним підґрунтям для організації контролю за глобальними фінансовими потоками.*

ЛІТЕРАТУРА

1. John Ginovsky What really is «digital banking»? // Banking Exchange. URL: <http://www.bankingexchange.com/blogs-3/making-sense-of-it-all/item/5187-what-really-is-digital-banking> (дата звернення 29.06.2017)
2. Кріс Скіннер: майбутнє банківської системи України за новітніми технологіями // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=12504076 (дата звернення 29.06.2017)
3. Офіційний сайт Єврокомісії. URL: https://europa.eu/european-union/topics/digital-economy-society_en (дата звернення 30.06.2017)
4. Алгирдас Шакманас «Цифровой банкинг переживает идеальный шторм». URL: <https://lenta.ru/articles/2017/05/23/ashakmanas/> (дата звернення 29.06.2017)
5. King M. Is Mobile Banking Breaking the Tyranny of Distance to Bank Infrastructure? Evidence from Kenya // Institute for International Integration Studies Discussion Paper 412. 52 p.
6. Digital Banking Users to Reach Nearly 3 Billion by 2021. URL: <https://www.juniperresearch.com/press/press-releases/digital-banking-users-to-reach-nearly-3-billion-by> (дата звернення 29.06.2017)
7. Lipton A., Shrier D., Pentland A. Digital Banking Manifesto: The End of Banks? URL: <http://www.the-blockchain.com/docs/MIT%20-%20Digital%20Banking%20Manifesto%20-%20The%20End%20of%20Banks.pdf>
8. Проект USAID "Трансформація фінансового сектору в Україні" підтримує НБУ у проведенні реформ // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45779051 (дата звернення 29.06.2017)
9. В Бельгії вводиться лімит на покупки наличними. URL: <http://news.mail.ru/economics/arc395273/> (дата звернення 29.06.2017)
10. Греція запретила наличный расчет при покупках свыше 3000 евро. URL: <https://www.euromag.ru/greece/8189.html?p=3> (дата звернення 29.06.2017)
11. Испания запретила наличные. URL: <https://www.euromag.ru/catalogs/realty/17102.html> (дата звернення 29.06.2017)
12. Италия ограничит оплату наличными. URL: <https://www.euromag.ru/lifestyle/18720.html> (дата звернення 29.06.2017)
13. Путешественнику на заметку: ограничения наличных расчетов в Европе. URL: <https://psm7.com/review/cash-limits-that-travellers-should-know-about.html>
14. Бжезинский Д. Кому пожар, кому пограть. URL: <http://www.odnako.org/magazine/material/komu-pozhar-komu-pogretsya> (дата звернення 01.07.2017)
15. Богл Д. К. Битва за душу капитализма/пер. с англ. А. Калинин. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2011. 424 с.
16. Петрусенко О. Банки в эпоху перемен: четыре модели цифровой трансформации. URL: https://delo.ua/finance/banki-i-bankovskie-servisy-v-epohu-peremen-chetyre-modeli-cifrov-315401/?supdated_new=1498838431 (дата звернення 30.06.2017)
17. Grunwald P. Children, Families, and the Internet. Bethesda: Grunwald Associates, 2004.
18. Gibson O. Young blog their way to a publishing revolution // The Guardian. 2005, October 7. P. 15.
19. Francesc Pedró, OECD-CERI. THE NEW MILLENNIUM LEARNERS: Challenging our Views on ICT and Learning. URL: <http://www.oecd.org/edu/cei/38358359.pdf> (дата звернення 01.07.2017)
20. Honohan P., King M. Cause and Effect of Financial Access: Cross country Evidence from the Finscope Surveys // Banking the World: Empirical Foundations of Financial Inclusion/R. Cull, A. Demircuc-Kunt, J. Morduch (eds.). Cambridge: MIT Press, 2012.
21. Kendall J., Schiff R., Smadja E. Sub-Saharan Africa: A major potential revenue opportunity for digital payments. URL: <http://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/sub-saharan-africa-a-major-potential-revenue-opportunity-for-digital-payments> (дата звернення 17.07.2017)

22. Офіційний сайт Азійського банку розвитку. URL: <https://www.adb.org/news/events/financial-inclusion-digital-economy>

23. Mattern M., Ramirez R. Digitizing Value Chain Finance for Smallholder Farmers. URL: <http://www.cgap.org/publications/digitizing-value-chain-finance-smallholder-farmers> (дата звернення 17.07.2017)

24. Офіційний сайт CGAP. URL: <http://www.cgap.org/topics/donors-and-investors> (дата звернення 16.07.2017)

25. Офіційний сайт МВФ. URL: <http://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/20/sp092016-Financial-Inclusion-Bridging-Economic-Opportunities-and-Outcomes>

26. Aditya S., Renny T. Mastering the new realities of India's banking sector. URL: <http://www.mckinsey.com/global-themes/india/mastering-the-new-realities-of-indias-banking-sector> (дата звернення 15.07.2017)

27. Офіційний сайт UIDAI. URL: <https://uidai.gov.in/>

28. Мухатаев А. Республика Индия. URL: <http://www.lookatme.ru/mag/live/future-research/211051-india-time>

29. Офіційний сайт GSMA. URL: <https://www.gsma.com/mobileeconomy/> (дата звернення 01.07.2017)

REFERENCES

«Algirdas Shakmanas «Tsifrovoy banking perezhivayet idealnyu shtorm»» [Algirdas Samanas «Digital banking is experiencing a perfect storm»]. <https://lenta.ru/articles/2017/05/23/ashakmanas/>

Aditya, S., and Renny, T. «Mastering the new realities of India's banking sector» <http://www.mckinsey.com/global-themes/india/mastering-the-new-realities-of-indias-banking-sector>

Bzhezinskiy, D. «Komu pozhar, komu pogretya» [To fire, someone to warm up]. <http://www.odnako.org/magazine/material/komu-pozhar-komu-pogretya>

Boglj, D. K. *Bitva za dushu kapitalizma* [The battle for the soul of capitalism]. Moscow: Izd-vo In-ta Gaydara, 2011.

«Digital Banking Users to Reach Nearly 3 Billion by 2021» <https://www.juniperresearch.com/press/press-releases/digital-banking-users-to-reach-nearly-3-billion-by>

Francesc, P. OECD-CERI. THE NEW MILLENNIUM LEARNERS: Challenging our Views on ICT and Learning. <http://www.oecd.org/edu/ceri/38358359.pdf>

«Gretsiya zapretila nalichnyy raschet pri pokupkakh svyshe 3000 yevro» [Greece has banned cash for purchases over 3,000 euros]. <https://www.euromag.ru/greece/8189.html?p=3>

Ginovsky, J. «What really is «digital banking?»» Banking Exchange. <http://www.bankingexchange.com/blogs-3/making-sense-of-it-all/item/5187-what-really-is-digital-banking>

Grunwald, P. *Children, Families, and the Internet* Bethesda: Grunwald Associates, 2004.

Gibson, O. «Young blog their way to a publishing revolution» *The Guardian*, no. October 7 (2005): 15-.

Honohan, P., and King, M. «Cause and Effect of Financial Access: Cross country Evidence from the Finscope Surveys» In *Banking the World: Empirical Foundations of Financial Inclusion* Cambridge: MIT Press, 2012.

«Italiya ogranichit oplatu nalichnymi» [Italy would limit cash]. <https://www.euromag.ru/lifestyle/18720.html>

«spaniya zapretila nalichnyye» [Spain has banned cash]. <https://www.euromag.ru/catalogs/realty/17102.html>

King, M. *Is Mobile Banking Breaking the Tyranny of Distance to Bank Infrastructure? Evidence from Kenya* Institute for International Integration Studies Discussion Paper 412.

Kendall, J., Schiff, R., and Smadja, E. «Sub-Saharan Africa: A major potential revenue opportunity for digital payments» <http://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/sub-saharan-africa-a-major-potential-revenue-opportunity-for-digital-payments>

«Kris Skinner: maibutnie bankivskoi systemy Ukrainy za novitnyy tekhnolohiiamy» [Chris Skinner: the future of the banking system of Ukraine for the latest technology]. Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy. https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=12504076

Lipton, A., Shrier, D., and Pentland, A. «Digital Banking Manifesto: The End of Banks?» <http://www.the-blockchain.com/docs/MIT%20-%20Digital%20Banking%20Manifesto%20-%20The%20End%20of%20Banks.pdf>

Mattern, M., and Ramirez, R. «Digitizing Value Chain Finance for Smallholder Farmers» <http://www.cgap.org/publications/digitizing-value-chain-finance-smallholder-farmers>

Mukhatayev, A. «Respublika Indiya» [The Republic Of India]. <http://www.lookatme.ru/mag/live/future-research/211051-india-time>

Ofitsiyniy sait Aziiskoho banku rozvytku. <https://www.adb.org/news/events/financial-inclusion-digital-economy>

Ofitsiyniy sait CGAP. <http://www.cgap.org/topics/donors-and-investors>

Ofitsiyniy sait MVF. <http://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/20/sp092016-Financial-Inclusion-Bridging-Economic-Opportunities-and-Outcomes>

Ofitsiyniy sait UIDAI. <https://uidai.gov.in/>

Ofitsiyniy sait Yevrokomisii. https://europa.eu/european-union/topics/digital-economy-society_en

Ofitsiyniy sait GSMA. <https://www.gsma.com/mobileeconomy/>

Petrusenko, O. «Banki v epokhu peremen: chetyre modeli tsifrovoy transformatsii» [Banks in an era of change: four models for digital transformation]. https://delo.ua/finance/banki-i-bankovskie-servisy-v-epokhu-peremen-chetyre-modeli-cifrov-315401/?updated_new=1498838431

«Proekt USAID «Transformatsiia finansovoho sektoru v Ukraini» pidtrymaie NBU u provedenni reform» [The USAID Transformation of the Financial Sector in Ukraine project will support the NBU in carrying out reforms]. Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy. https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45779051

«Puteshestvenniku na zmetku: ogranicheniya nalichnykh raschetov v Yevrope» [Traveler note: restrictions on cash payments in Europe]. <https://psm7.com/review/cash-limits-that-travellers-should-know-about.html>

«V Belgii vvoditsya limit na pokupki nalichnymi» [In Belgium there is the limit of cash purchase]. <http://news.mail.ru/economics/arc395273/>